

חצי שעת סיפור / שלומי כהן

מסה על תוכנית הטלוויזיה 'חדר 101'

זהו סיפור על ילדה שאביה לקח אותה פעם למקדונלד'ס. היא חיכתה לו בחלל הצבעוני עד שיחזור מהקופה עם שני הגביעים הלבנים. איש שחלף על ידו, השתעל. הילדה ראתה את אביה ניגש לפח והניח לשתי הגלידות ליפול לתוכו. זה היה המפגש הראשון שלה עם היפוכונדריה. לימים היא תיחרד מכל אדם שישתעל ברחוב. הוא כנראה ישתעל מיד כשיעבור לידה. יתכן שזו אחת הסיבות שהיא לא תרבה לצאת מהבית, ותעדיף לשבת על הספה מול הטלוויזיה. ליום הולדתה בתחילת העשור השלישי לחייה היא תקבל מחבריה עוגת יום הולדת, מפוסלת מבצק סוכר. על העוגה: ספה מיניאטורית, כירבולית וזוג נעלי בית. הטבע לא ירשים אותה. היא לא תבין למה אנשים מתפעלים מנופים (היא לא תדע מה לעשות עם השתיקה שעומדת איתה מולם). היא שונאת שמטריחים אותה. למשל, תשבץ היגיון שסודות הפיענוח שלו מטופשים ושמורים בקנאות רק לחובביו. היא תשנא גם מכשירים משוכללים מדי, מסבכים - מיליון תוכניות הפעלה למדיח, למשל.

על-אף שהסיפור עוד רווי פרטים וקטעי עלילה, בחרתי להתמקד בפסקה הקודמת (והמהירה) על פרטים שהם בין היתר, מאפיינים את הדמות המרכזית, שעוררו בי עניין, הנאה וסיפוק שאני מזהה כחלק מסיפור טוב - גם אם לא נחשפתי לכולו. הסיפור של הילדה אינו פרי דמיון, זהו סיפורה של דינה סנדרסון. היא סיפרה אותו בדצמבר 2019, בתוכנית 'חדר 101' בהנחיית עינב גלילי, בערוץ כאן 11. במהלך הצפייה בתוכנית זיהיתי מספר מאפיינים מקובלים בעיצוב של סיפור עלילתי, כזה שיכול להתגלם בסרט עלילתי, או בפרק מסדרת דרמה או קומדיה. ברצוני לנסות ולעמוד על חלק ממאפיינים אלה.

כמו כל מרואיין, סנדרסון מגיעה לחדר 101, 'המקום ממנו אין דרך חזרה', על מנת להיפטר אחת ולתמיד מדברים - אובייקטים מוחשיים ואבסטרקטים - שהיא מאסה בהם בעולם. מקור השם 'חדר 101' בספרו של ג'ורג' אורוול, '1984' - זהו חדר עינויים שבו אולץ האסיר להתמודד פנים אל פנים עם פחדיו האינטימיים ביותר. בשיחה עם גלילי מסביר המרואיין את יחסו לאובייקטים מהם נפטר, ומהסבריו עולים שבירי ביוגרפיה, מיני-סיפורים וקטעי תודעה. באופן הזה, הופך המרואיין למספר-גיבור, שמדווח על עולמו במסגרת חוקי הפורמט. הוא עומד בלב העלילה, ומאפיין את עצמו באופן ישיר. במבט רחב יותר, אני רואה בדמות המספר יצור כלאיים, כיוון שגלילי משתפת בבניית הסיפורים באמצעות הובלת השיחה. היא מקפידה על קצב, מינון ודיוק של כל סיפור, וממשיכה לסיפור הבא.

מאפיין סיפורי נוסף הוא הקונפליקט - עימות או סיבוך של הגיבור, שמפר את שלוותו, מגלה את מניעיו ואת רצונותיו, מעורר ומוציא אותו למסע כלשהו בחייו. פעמים רבות הקונפליקט הוא התנגשות בין ערכים ודעות של הגיבור לבין סביבתו. ברצוני לטעון שחלק מהסיפור הכולל נחשף דרך שרשרת של קונפליקטים, איתם מתמודד הגיבור. כל חרוז בה הוא קטע של סיפור. אנחנו רגילים לתפוס סיפור כטקסט עם עלילה רציפה וסדורה. העלילה מתווה את האופן שבו האירועים בסיפור מתקדמים ומתקשרים. מקובל שהם יובילו לעבר נקודת שיא, אירוע מכונן לדמות, שיוביל אותה לשינוי ביחס לקונפליקט שמעסיק אותה.

בעיניי, לתוכנית הזאת (101) יש יתרון על תסריט עלילתי, מבחינת תוכן ועומק: הסיפור של המרואיין מורכב ומשוכלל יותר, כיוון שהוא מדווח על-ידו מתוך התבוננות בניסיונו ובאירועי חייו, ולכן איני מפקפק באמינות הפסיכולוגית, באותנטיות, ברצונותיו ובמאווייו הגלויים והנסתרים. בעוד שתסריט עלילתי הוא בדיוני, הרי שהאיש שהשתעל על הגלידה נקרה אליה מכורח המציאות, וכמותו שאר המקרים שסנדרסון מדווחת עליהם. בעיניי, החומרים הביוגרפיים מהווים באופן טבעי מציאות אנושית שהבדיוני שואף לדמות אותה. עם שבירת הרצף העלילתי והכרונולוגי, אנחנו עדים לחומרי סיפור חלקיים, וחשים ברקע את מה שלא מסופר. על פניו, נעדר ארגון קלאסי של יוצר-סיפורים עם התחלה-אמצע-סוף. במקומו אני מזהה צורה של מעין אנתולוגיה, אסופה של סיפורים בעלת עקרון פנימי מארגן: כל פרט הוא מיני-סיפור, שעומד בפני עצמו וגם מהווה חלק מסיפור גדול וכולל. באופן הזה נחשף הנרטיב - מושג המתייחס לארגון האירועים ברמת התוכן, לאופן מסירת הסיפור ולמציאות שהדמות מבנה. מסירת הסיפור דרך שברי עלילות - שהם גם מיני-סיפורים - היא מודל שאינו עונה ל"חוקים" הקלאסיים. ברקע, מסתתר סיפור חייו הגדול יותר של המרואיין. השלם גדול מסך חלקיו.

האירוע המכונן, שיוביל את הדמות לשינוי ביחס לקונפליקט שלה, הוא נקודת מפנה, והיא שתוביל פעמים רבות להתרה (קתרזיס) - פתרון לסכסוך, לקונפליקט. נדרש רוחב יריעה למבנה ולמשך של הסיפור הקלאסי, זמן שבו האירועים יסופרו, נסיבות יתרחשו ויובילו אולי להתרה. לגילוי אין את הזמן לשמוע את כל פרטי הסיפור. היא מבקשת מספר סיפורים מהירים, בזה אחר זה. האם סנדרסון פותרת את הקונפליקטים שלה? האם תוכל לחיות בשלום עם ירושת ההיפוכונדריה, או עם הקנאים לסודות תשבצי ההיגיון? יש את הרגע הסימלי, שבאופן הומוריסטי - אולי גם אפקטיבי - עינב גילי לוחצת על כפתור שמפעיל תצוגת אנימציה שבה האובייקט נופל אל חדר 101, המקום ממנו אין דרך חזרה, ונעלם מן העולם. תצוגת האנימציה היא חדשה יחסית, לפניה ניצב באולפן מסוע חשמלי, שגילי הציבה עליו אובייקט סימלי (חפץ), ובמשיכת ידית שלחה אותו ליפול בקצה המסוע. כך מעשה ההתרה מתבצע באופן סימבולי. הדבר שנפל לחדר 101 מעלה אפשרויות שונות לפרשנות. אולי המרואיין בכל זאת חווה שחרור מעצם ההסבר שלו בטקס הפרידה.

כפי שטענתי, החיים המציאותיים שלנו, שמחוץ לעולם היצירה והאמנות, מגלמים את חומרי הסיפור הטובים ביותר. הם מרחפים בתודעה שלנו, מבולגנים, מקוטעים וחסרי צורה. בפורמט תוכנית הטלוויזיה הזו, חומרי החיים שלנו מתאספים בשרשרת האובייקטים, הקונפליקטים. הסיפורים על הילדה דינה נאספו לשרשרת של אובייקטים לסילוק מהעולם, שביניהם: שיעול, נופים, תשבצי היגיון, חרטות לפני השינה, 'מאניקים עם תירוץ' ועוד. הדברים מעלים בי את התהייה: האם המאמץ ליצור סיפור בדיוני - להשתמש בחומרי דמיון ומציאות, לא ליפול לחוסר היגיון, לשעמום, לחוסר שליטה בסיפור, להיעדר סיפור וכד' - מתגמל יותר, מבחינת הנאה, עניין וסיפוק, לעומת שימוש בחומרי הסיפור של המציאות שלנו כפי שהם, הן ליצור והן לנמען היצירה? למעשה, התוכנית כתובה ומתוכננת מראש, כפי שנדרש מכתבת סיפור. זאת הרי אינה תכנית ראיונות באמת, שבה נקודות המוצא הן החופש של המרואיין לשאול ללא התחייבות לנושא מארגן, וקיום מתח מפני שאלות מפתיעות ומצבים ספונטניים. גילי מלווה את השיחה עם אביזרים ומדיה שמדגימים את האובייקט, לפי התחקיר שנעשה מראש, כדי ליצור מעין מערכון ריאליסטי. לצורך העניין, סנדרסון וגילי ניסו לפתור יחד חידת תשבץ היגיון שהופיעה על המסך. מעשה בניית התוכנית דומה למעשה כתיבה של סיפור, ועל הצופה לפענח את הנרטיב שנובע משרשרת הסיפורים שהוצגה לו, לשלוט בו בתודעתו. הדבר דומה בעיניי לחוויית צפייה בסרט או פרק בסדרה דרמטית, לעתים אף מרגש יותר.

זוהי הפקה אקונומית חכמה. מצד אחד, זוהי טלוויזיה 'קצרה', קלילה ומבדרת, והיא זקוקה לתקציב מועט ולדמות אחת נרגנת שמסתובבת בעולם. התוכנית מנצלת את חומרי הסיפור של החיים האמיתיים - אמנם אחרי עיבוד ושכתוב - על דרך הדיווח של המרואיין על יחסיו עם אובייקטים בעולם. כל החומרים נאמנים לאיזו אמת פנימית שמאורגנת נכון - גם אם אנחנו לא יודעים כיצד. רק נותר לנסות ולפענח נרטיב דרך קטעי העלילה, מדיווחו של מרואיין, מגילוי ליבו, מתוך המארג הסיפורי האינסופי של המרואיין הגיבור.